

Ο Μάικλ Όουζοτ στην Ελλάδα:
Οι Διαλέξεις για την ιστορία της πολιτικής σκέψης

*

(Μάικλ Όουζοτ, *Διαλέξεις για την ιστορία
της πολιτικής σκέψης*
Τόπος, Αθήνα 2020, 752 σ.)

Η αμηχανία των ιστορικών στο άκουσμα της έννοιας «θεωρία» είναι φαινόμενο με το δικό του παρελθόν. Η αμηχανία θεραπεύεται συνήθως με αρκετή δόση διεπιστημονικότητας και αναφορές στην «πολιτισμική στροφή» ενώ η θεραπεία συνοδεύεται από την τελετουργική πλέον καταγγελία των «τελεολογιών» και την επίκληση της «ενδεχομενικότητας». Απουσιάζει ωστόσο (στην Ελλάδα ολοκληρωτικά) μια άλλη παράδοση στοχασμού για την Ιστορία με θέσεις που ίσως βρίσκονται πιο κοντά στα συμφωνημένα υπονοούμενα των ιστορικών. Ανα-

φέρομαι στην παράδοση που εκκινεί από τον βρετανικό Ιδεαλισμό και της οποίας διασημότεροι εκπρόσωποι υπήρξαν οι Ρόμπιν Κόλινγουντ και Μάικλ Όουζοτ.

Το κενό έρχεται να καλύψει η έκδοση του έργου του Μάικλ Όουζοτ «*Διαλέξεις για την ιστορία της πολιτικής σκέψης*» (Τόπος, 2020) σε μετάφραση του Παντελή Λέκκα, Καθηγητή Πολιτικής Επιστήμης στο Πανεπιστήμιο Αθηνών. Είναι η πρώτη μετάφραση έργου του Όουζοτ (1904-1990), στοχαστή ο οποίος, παρά την διεθνή αναγνώριση του έργου του,

παραμένει πρακτικά άγνωστος στην Ελλάδα.

Πρόκειται, ουσιαστικά, για δύο βιβλία αφού το εκτενές Επίμετρο (95 σελίδες) του Π. Λέκκα αποτελεί Εισαγωγή στην σκέψη του Βρετανού φιλοσόφου και ιστορικού, την πρώτη επίσης στην ελληνική γλώσσα.

Στο Επίμετρο (το οποίο μπορεί να διαβαστεί πριν τις Διαλέξεις), ο αναγνώστης γνωρίζει τους βασικούς άξονες της σκέψης του Όουζοτ. Γνωρίζει, μεταξύ άλλων, έναν αντίπαλο του πολιτικού «ρασιοναλισμού», δηλαδή της προαγωγής πολιτικών που βασίζονται σε «αφηρημένες» θεωρίες και ουτοπικά σχέδια, την περίπλοκη σχέση του Όουζοτ με την συντηρητική και την φιλελεύθερη παράδοση αλλά και τις αναζητήσεις του στην αισθητική θεωρία.

Παρουσιάζεται επίσης η φιλοσοφία του Όουζοτ γύρω από την Ιστορία και την μέθοδό της. Σε σειρά έργων του από την δεκαετία του 1930 και μετά, ο Όουζοτ υπερασπίστηκε την αυτονομία της Ιστορίας ως ιδιαίτερου ιδιώματος της ανθρώπινης έκφρασης και την υπεροχή της για την κατανόηση της ανθρώπινης διαγωγής. Επιμένοντας στην ιδιογραφική προσέγγιση και την απόρριψη της υπαρκτής γενικών νόμων στην Ιστορία,

η διερώτηση του Όουζοτ συνομιλούσε σε πολλά σημεία με την φιλοσοφία του Κόλινγουντ.¹

Οι Διαλέξεις δόθηκαν σε φοιτητές του London School of Economics στα τέλη της δεκαετίας του 1960 και εξετάζουν την εκδίπλωση της πολιτικής σκέψης σε τέσσερις πολιτισμούς του ευρωπαϊκού χώρου. Συγκεκριμένα, αναφέρονται:

α) στις πόλεις – κράτη της Αρχαίας Ελλάδας στις οποίες, κατά τον Όουζοτ, γεννήθηκε ο πολιτικός στοχασμός, β) στην αρχαία ρωμαϊκή Δημοκρατία και Αυτοκρατορία, γ) στις φεουδαρχικές επικράτειες της μεσαιωνικής Ευρώπης, δ) στην νεότερη Ευρώπη από τον 16ο αιώνα και μετά όπου αναδύονται η εμπειρία και ο στοχασμός για το νεωτερικό κράτος

Ο Όουζοτ ανέλαβε λοιπόν να ξετυλίξει για χάρη των φοιτητών του ένα υπερχιλιετές νήμα. Η γραμμή όμως που συνδέει τον Πλάτωνα με τον Αυγουστίνο και τον Καντ δεν είναι ευθύγραμμη και αρραγής, αλλά λεπτοφυής και φτιαγμένη σαν παλίμψηστο: διαδοχικά συμβάντα εγγράφονται και μεθερμηνεύονται μέσα στην αέναη «Συζήτηση της Ανθρωπότητας» (Conversation of Mankind). Η ενότητα της Δυτικής Σκέψης περί της

Πολιτικής υπήρξε συγκυριακή και οι τροπές της απροδιάγραπτες.

Μέτοχος και ανασυνθέτης αυτής της παράδοσης, ο Όουζοτ αποστάζει και προσφέρει στον αναγνώστη ένα εύθραυστο συνεχές ιδεών γύρω από την πολιτική.

Συνεπής στην ιδιογραφική προσέγγιση, ο Όουζοτ επιμένει ότι καθένας από τους πολιτισμούς που εξετάζει είχε το δικό του «λεξιλόγιο πολιτικών ιδεών» και ιδιαίτερα «πολιτικά συναισθήματα και αντιλήψεις» (σελ. 16). Ο πολιτικός στοχασμός κατανοείται, επομένως, αποκλειστικά μέσα στο «περιστασιακό του πλαίσιο».

Στην ίδια προοπτική, το έργο απορρίπτει την υπόθεση περί σταδιακού «εξορθολογισμού» της πολιτικής σκέψης. Οι άνθρωποι δεν γίναμε πιο σοφοί μέσα στους αιώνες, λέει ο Όουζοτ άρα οι Διαλέξεις δεν αναζητούν την ανοδική πορεία του Δυτικού Πνεύματος προς τον Λόγο (ή την διαστροφή Του).

Δεν χτίσαμε επίσης τον πολιτισμό μας όπως ακριβώς τον σκεφτήκαμε. Για τον Όουζοτ, η Ιστορία είναι πάντα μια σπουδή στην έκπληξη, στο «παράδοξον των πράξεων».

Ας δούμε τι λέει για την εμφάνιση του νεωτερικού Κράτους:

μοιάζει με σπίτι που χτίστηκε χωρίς την βοήθεια αρχιτέκτονα, από πολλά χέρια, επί πολλά χρόνια, ως απόκριση σε διαφορετικές περιστάσεις, με υλικά που πάρθηκαν από τα ερείπια ενός μεσαιωνικού κάστρου και ενός μεσαιωνικού βασιλείου (402).

Η Ιστορία δεν έχει άλλο βάθος πέρα από εκείνο που φανερώνουν τα λόγια αυτά: κάθε ιστορικό συμβάν αποτελεί άταρκτες και απροδιάγραπτο αποτέλεσμα ποικίλων επιρροών. Η ιστορική κατανόηση επιτυγχάνεται μέσα από την διαλεύκανση της περιστασιακής συνάντησης ετερόκλητων συμβάντων, ανθρώπων και ιδεών, συνάντησης που έδωσε σε κάθε νέα σύνθεση το σχήμα της. Το νεωτερικό Κράτος είναι ιστορικό και, αντιστρόφως, η Ιστορία μπορεί να μιλήσει για το νεωτερικό Κράτος διότι η νέα σύνθεση ήταν ανεπανάληπτη και δεν είχε τίποτα το αναγκαίο ή το «ορθολογικό». Κι αφού ήταν ανεπανάληπτη, δεν μπορεί να μιλήσει κανείς για το Κράτος εν γένει και να εντοπίσει «κανονικότητες» (regularities), δηλαδή μικρούς ή μεγάλους νόμους κίνησης, εξέλιξης και φθοράς του. Αυτό θα προϋπέθετε μια κάποια φύση του Κράτους που περιπλανάται ή εκδιπλώνεται μέσα στους αιώνες, αλλά αυτή η διε-

ρώτηση, ακόμα κι αν υποθεθεί ότι έχει κάποιον νόημα, βρίσκεται εκτός της αρμοδιότητας της Ιστορίας.

Πράγματι, η επικαιρότητα του Όουζοτ βρίσκεται κυρίως στην επιμονή του για οριοθέτηση των ανθρωπινων ιδιωμάτων: η ασύντακτη «διεπιστημονικότητα» των ημερών μας όπου νομοθετικές και ιδιογραφικές λογικές εξήγησης εναλλάσσονται αμέριμνες από σελίδα σε σελίδα συνιστά, κατά τον φιλόσοφο, «σφάλμα ασυνάφειας». Αλληλοκατάργηση, δηλαδή, κατόπιν αμοιβαίου επαίνου τόσο του επιστημονικού (scientific) όσο και του ιστορικού ιδιώματος.

Η αξία του βιβλίου ωστόσο δεν εξαντλείται στα επιστημολογικά διδάγματα. Στον αναγνώστη που δεν ενδιαφέρεται για τις φιλοσοφικές αψιμαχίες, οι Διαλέξεις προσφέρουν μια εισαγωγή στην δυτική πολιτική σκέψη γραμμένη με τέτοιον τρόπο ώστε να απαλλάσσει τις λέξεις από το βάρος τους.

Ονόματα οικεία και βαριά, εγγεγραμμένα στις απαιτήσεις μιας κάποιως «εγκυκλοπαιδικής μόρφωσης», όπως ο Πλάτωνας, ο Αριστοτέλης, ο Αυγουστίνος, ο Χόμπς και άλλοι παρουσιάζονται ως συμμετέχοντες στην μακρά συζήτηση για το

πώς πρέπει να δομηθεί ο συλλογικός βίος, για το πως πρέπει να ζούμε υπό το φως όχι κάποιως δυσνόητης αφαιρέσεως αλλά της εμπειρίας μας: της απτής –και αναπόφευκτης– γνώριμιάς μας με τον κόσμο.

Για να κρατήσει το ενδιαφέρον του ακροατή (κατά βάση προπτυχιακών φοιτητών), ο Όουζοτ ήξερε ότι πρέπει να παρουσιάσει με τρόπο σαφή το τεχνικό λεξιλόγιο των στοχαστών αυτών.

Πράγματι, έννοιες με σκόνη αιώνων, έννοιες που ίσως συνάντησε (και πιθανώς βαρέθηκε) ο σημερινός αναγνώστης στο Λύκειο ή σε κάποια Ανώτατη Σχολή όπως η ελληνική πόλις και τα θέσμίά της, οι Ρωμαίες *res publica*, *libertas*, *auctoritas*, η φεουδαρχία και τελικά, το νεωτερικό «κυρίαρχο» κράτος συστήνονται με προσοχή στον αναγνώστη και διαδέχονται η μία μετά την άλλη σε ένα στρωτό, λείο κείμενο που πετυχαίνει να κάνει το παρελθόν «λιγότερο μυστηριώδες και περισσότερο κατανοητό». Η εξαιρετικά φροντισμένη μετάφραση και τα συνοδευτικά σχόλια του Παντελή Λέκκα επιτρέπουν στον αναγνώστη να κρίνει αν, πως και γιατί το παρελθόν αυτό μας ακολουθεί μέχρι σήμερα.

Andrea Pavoni, Yiannis Zaimakis and Ricardo Campos,
Political Graffiti in Critical Times.
The Aesthetics of Street Politics

*

(Berghahn Books, Λονδίνο 2021, 352 σ.)

Ο συλλογικός τόμος *Πολιτικό γκράφιτι σε κρίσιμους καιρούς. Η αισθητική των πολιτικών του δρόμου*, (Berghahn Books, 2021), που επιμελούνται η Andrea Pavoni, ο Γιάννης Ζαϊμάκης και ο Ricardo Campos αποτελείται από δώδεκα μελέτες που επιχειρούν να συνδέσουν τη πολιτική, το γκράφιτι και την κατάσταση της διαρκούς κρίσης¹ που χαρακτηρίζει την εποχής μας. Στο εγχείρημα αυτό ενώνουν την φωνή τους πολιτικοί και κοινωνικοί ερευνητές και ερευνήτριες που στέκονται τόσο μέσα όσο ενάντια και πέρα από την κρίση, διασχίζουν διαφορετικούς τόπους και χρόνους, εμπλέκουν διαφορετικούς καιρούς κρί-

σης, πρακτικές και προβληματικές. Στο επίκεντρο του ενδιαφέροντος βρίσκεται η τέχνη του δρόμου και το γκράφιτι, η μελέτη των οποίων επιχειρείται στο πεδίο στρέφοντας την προσοχή στις καθημερινές πρακτικές πρόσληψης και αναπαράστασης,² κοιτάζοντας μέσα από αυτά και πίσω από αυτά, αναζητώντας τον διάλογο ανάμεσα στα γκράφιτι και τους θεατές τους,³ ώστε να κατανοηθούν οι δυνάμεις της πολιτικής κινητοποίησης, η νοηματοδότηση όπως και η διασπορά συμβόλων και ιδεών, μέσα και έξω από τα αστικά κοινωνικά κινήματα, στο ευρύτερο κοινωνικό και πολιτικό περιβάλλον.

«Η κρίση, σήμερα, είναι παντού ή έτσι μας έχουν πει». Με αυτή την φράση οι επιμελητές του συλλογικού αυτού τόμου προσδιορίζουν την εστία των προσεγγίσεών τους. Όπως αναλύουν, οι πολλαπλές κρίσεις που διαμορφώνουν την καθημερινότητα μας, οικονομική, προσφυγική, κρίση της αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας, κρίση της πολιτικής θεσμοθέτησης ακόμα και της πρόσφατης πανδημίας του Covid-19, συγκροτούν τις συνθήκες που κατασκευάζουν ως αναπόφευκτη τη λύση «εκτάκτου ανάγκης», φυσικοποιούν την επισφάλεια και την αβεβαιότητα. Καθώς η κυρίαρχη ρητορική, τεχνολογία και κανονικότητα των πολιτικών ασφάλειας παράγει αυξανόμενη ανισότητα, βία και φόβο, τα πολιτικά συστήματα προοδευτικά χάνουν τις παρεμβατικές δυνατότητες, οι κοινωνικοπολιτισμικοί δεσμοί ολοένα και αποδυναμώνονται, τα οικονομικά γίνονται ολοένα και περισσότερο απρόβλεπτα, ενώ το παγκόσμιο οικονομικό σύστημα βρίσκεται εκτός ισορροπίας.⁴

Στο πλαίσιο της συνθήκης αυτής, υπογραμμίζεται ότι η κρίση έχει λειτουργήσει ως ένας μηχανισμός παράτησης που πνίγει το παρόν, δημιουργώντας κάποιες ελπιδοφόρες προβολές ότι στην μετά κρίση εποχή τα «προβλήματα» αυτού του παρόν-

τος θα έχουν με κάποιο τρόπο ξεπεραστεί. Όπως σημειώνουν οι επιμελητές, όλα τα παραπάνω δεν μας οδηγούν στο να αρνηθούμε την πραγματικότητα της κρίσης, αλλά να εστιάσουμε στο αισθητικό και επιστημολογικό πλαίσιο της κρίσης, να δώσουμε έμφαση στους τρόπους με τους οποίους κατά τη διάρκεια της κρίσης αναδεικνύονται συγκεκριμένα ερωτήματα ενώ καταβυθίζονται κάποια άλλα.⁵ Αυτό αποτελεί και το κεντρικό ερέθισμα των συγγραφέων του βιβλίου που επιχειρούν να διεκδύσουν μέσα στην πραγματικότητα των πολλαπλών κρίσεων γύρω μας και να τις προσεγγίσουν ως ένα πεδίο που προκαλεί την συγκρότηση συγκεκριμένων κοινωνικο-πολιτισμικών και ηθικοπολιτικών φαντασιακών, θέτοντας εκτός του ορίζοντα των δημοσίων αναπαραστάσεων ο,τιδήποτε παρεκκλίνει από τους κυρίαρχους λόγους.

Θα μπορούσε κανείς να σκεφτεί, σημειώνουν οι επιμελητές, ότι η εξουσία του λόγου (ότι δηλαδή «δεν υπάρχει εναλλακτική») έχει μέχρι τώρα κυριαρχήσει στην παγκόσμια πολιτική σκηνή, όπου η κρίση άλλοτε λειτουργεί ως μία σκηνική αφήγηση για την καθημερινή ζωή και άλλοτε ή ταυτόχρονα ως νομιμοποιητικός μηχανισμός για τον ρόλο των τεχνοκρατικών αφηγήσεων του μέλλοντος (π.χ. έξυπνη

πόλη) στις στρατηγικές και τους σχεδιασμούς διακυβέρνησης. Ταυτόχρονα, όμως, υπογραμμίζουν ότι είναι δυνατό να ξεχωρίσουμε και εκείνες τις επιδράσεις των κρίσεων που αφήνουν να αναδυθούν εναλλακτικοί χώροι δράσης, πολιτικών πρακτικών και αισθητικής παρέμβασης. Στο σημείο αυτό, οι επιμελητές προτείνουν μια γενικευτική υπόθεση ερμηνείας, η οποία συνέχει όλες τις μελέτες του τόμου και σύμφωνα με την οποία το «πεδίο μάχης» της σύγχρονης πολιτικής είναι κατ' εξοχήν αισθητικό. Ουσιαστικά, θέτουν το ζήτημα μιας κριτικής προσέγγισης των εικόνων που απεικονίζουν το παρόν μας και της σχέσης του με το μέλλον, μέσα σε ένα αισθητικο-πολιτικό ζητούμενο που σήμερα είναι θεμελιωδώς αστικό.

Καθώς η εκάστοτε κοινωνική και πολιτική αναστάτωση έχει υπάρξει γόνιμο έδαφος για την επιφάνεια του γκράφιτι, στην παρούσα συγκυρία «των καιρών της κρίσης» οι επιμελητές σημειώνουν ότι το πολιτικό γκράφιτι είναι σημαντική πηγή για να κατανοήσουμε με ποιους τρόπους οι άνθρωποι βιώνουν τις συνθήκες της ανεπιθύμητης κοινωνικής αλλαγής και τις δομές του συναισθήματος που αποκλείονται πίσω από το κόσμο που πλήττεται από την κρίση, τις αποτυπώσεις

ζητημάτων καταπίεσης, αποκαλύπτοντας τις κοινωνικές ανισότητες και εκφράζοντας τις παθιασμένες και συναισθηματικές αντιδράσεις.⁶ Το πολιτικό γκράφιτι μπορεί να αποκαλύψει τις πολιτικές της δημόσιας ορατότητας,⁷ οι οποίες χρησιμοποιούνται από νέα κοινωνικά κινήματα και διαδηλωτές και διαδηλώτριες στην προσπάθεια τους να συντηρήσουν, να ενδυναμώσουν και να υλοποιήσουν τις δικές τους ταυτότητες, αφηγήσεις και αισθητικές, να επιτελέσουν αμφισβητήσιμες πολιτικές και να επηρεάσουν την κοινωνική εμπειρία.⁸ «Το πολιτικό γκράφιτι σε κρίσιμους καιρούς» αναδύεται μέσα από αυτή την υποσχόμενη συνθετότητα, ανάμεσα στην κρίση, τον αστικό χώρο και την εικαστική⁹ έκφραση της διαμαρτυρίας.

Το πρώτο μέρος περιλαμβάνει μελέτες που ασχολούνται με τον ακτιβισμό του δρόμου και την εικαστική διαμαρτυρία στην σύγχρονη πόλη. Ο Κωνσταντίνος Αβραμίδης και η Μυρτώ Τσιλιμπουνίδη («Περιήγηση μέσα από την Ελληνική Κρίση σε Πέντε Γκράφιτι: Χαρτογραφικοί και Φωτογραφικοί Διάλογοι») χρησιμοποιούν την μέθοδο της περιήγησης εστιάζοντας σε πέντε γκράφιτι στα Εξάρχεια της Αθήνας. Ένας αρχιτέκτονας και σχεδιαστής γκράφιτι συνδιαλέγεται

με μία κοινωνιολόγο και φωτογράφο, μελετώντας τα γκράφιτι ενάντια στο φασισμό, την τουριστικοποίηση του χώρου, την διαφορούμενη αποπολιτικοποίηση της «χρωματιστής» τέχνης του δρόμου. Στη συνέχεια η Jonna Tolonen («“Κάνω οτιδήποτε για να τους βάλω φυλακή”»: Η Κρίση στρέφει τους Ισπανούς καλλιτέχνες στον Ακτιβισμό του Δρόμου») μας μεταφέρει στην Ισπανία, όπου διεξάγει επιτόπια έρευνα σχετικά με την οικονομική κρίση του 2008 και τις μετέπειτα πολιτικές λιτότητας, ενώ αναδεικνύει και τον εξέχοντα ρόλο του πολιτικού γκράφιτι μέσα στο αστικό εικαστικό τοπίο. Στο πλαίσιο αυτό, έρχονται στο προσκήνιο οι τρόποι με τους οποίους η κρίση επηρέασε τις προσωπικές αφηγήσεις, τις πολιτικές δεσμεύσεις και τις καλλιτεχνικές πρακτικές των Ισπανών καλλιτεχνών του δρόμου, καθώς και η ανάγκη για να αποκτήσει πολιτικό περιεχόμενο η τέχνη στο δρόμο και, μέσα από αυτή την διαδικασία, να αποκτήσει πολιτικό περιεχόμενο ο ίδιος ο δρόμος. Ο Γιάννης Ζαϊμάκης και ο Λεωνίδας Οικονομάκης («Τοίχοι Αντίστασης σε Κρίσιμους Καιρούς: Ένας προβληματισμός για το Πολιτικό Γκράφιτι και την Εικαστική Διαμαρτυρία στην Νότια Ευρώπη και την Λατινική Αμερική») αναζητούν την

τομή ανάμεσα σε εναλλακτικούς τρόπους πολιτικής και τη διεθνή εικαστική γλώσσα του γκράφιτι. Προσεγγίζουν την τεχνική αυτή γραφής ή και ζωγραφικής σε μεγάλης έκτασης τοίχους εκτεθειμένους στην δημόσια ορατότητα, ως εναλλακτική πολιτική σε χώρες, όπως η Ελλάδα και η Ισπανία αλλά και η Αργεντινή και η Βολιβία, όπου διεκδικείται «το δικαίωμα στη πόλη» απέναντι στους αναδυόμενους λόγους ξενοφοβίας και ρατσισμού. Στο πλαίσιο αυτό, το γκράφιτι έρχεται να εκφράσει διαφορετικά αντι-καπιταλιστικά κινήματα και να παράξει επιτελεστικούς τόπους αντίστασης και ενεργούς συμμετοχής, ακριβώς μέσα από τις συχνά προκλητικές φόρμες εικαστικής διαμαρτυρίας.

Οι Javiera Manzi, Matias Marambio, Isidro Parraguez και η Maria Yaksic («Ανάμεσα στο Σεμινάριο και τους Δρόμους: Γραφιστικός Ακτιβισμός και Φοιτητικό Κίνημα στη Χιλή (2008-2018)» μελετούν τις τοιχογραφίες (murals) στην Χιλή, εστιάζουν στη δεκαετία 2008 έως 2018 και ειδικότερα στο φοιτητικό κίνημα και την διαμαρτυρία του κατά του νεοφιλελευθερισμού και των μεταδικτατορικών πολιτικών. Ο Jeffrey Ian Ross («Αντί-Trump Γκράφιτι και Τέχνη του Δρόμου: Η περίπτωση της πόλης

Ουάσιγκτον») μεταφέρει την συζήτηση στις Ηνωμένες Πολιτείες την εποχή της διακυβέρνησης του Donald Trump, όπου η εικόνα του έγινε το επίκεντρο κριτικής, σάτιρας και χιούμορ. Ο συγγραφέας εστιάζει στο πλήθος, την διασπορά και το περιεχόμενο των πολιτικών graffiti στην πρωτεύουσα της χώρας και τόπο προεδρικής κατοικίας, ενσωματώνοντας την παγκόσμια με την τοπική επιρροή που άσκησε ο πρόεδρος στην Ουάσιγκτον. Η αμφιλεγόμενη πολιτική του Τραμπ προκάλεσε έντονες αντιδράσεις εντός και εκτός χώρας, η υλικότητα των οποίων έγινε ορατή μέσα από το γκράφιτι.

Με αφορμή ένα μάλλον μη δημοφιλές γεγονός που έλαβε χώρα στην Bologna της Ιταλίας, η Andrea Pavoni («Βανδαλίζοντας τα Κοινά») θέτει υπό συζήτηση στις σύνθετες σχέσεις ανάμεσα στις πολιτικές του δρόμου, την δημόσια τέχνη και τα αστικά κοινά. Τον Μάρτη του 2016 ένας πολύ διάσημος καλλιτέχνης δρόμου, ο Blu, αποφασίζει να αποσύρει τα έργα του από τους τοίχους της πόλης ως ένδειξη διαμαρτυρίας, καθώς λίγο νωρίτερα μια σειρά από γκράφιτι, μεταξύ άλλων και δικά του, είχαν αποσυρθεί, προκειμένου να δημιουργηθεί χώρος για την έκθεση «Street Art. Banksy

& Co». Η Andrea Pavoni αναπτύσσει μία θεωρητική συζήτηση, στην οποία διασταυρώνονται η τέχνη, η κληρονομιά και ο βανδαλισμός, μελετώντας την σύγχρονη εμμονή αναφορικά με την φυσική διατήρηση και τον τρόπο που αυτή διείσδυσε στον δημόσιο διάλογο που ακολούθησε μετά την απόσυρση των έργων του Blu.

Στο δεύτερο μέρος τόμου, τα κείμενα εστιάζουν σε διαμαρτυρίες κατά του εξευγενισμού (gentrification) μιας περιοχής, σε πόλεις που χαρακτηρίζονται από πολιτικές, κοινωνικο-οικονομικές και χωροταξικές διαιρέσεις. Το πρώτο κείμενο των Betty Dobratz και Lisa Waldner («Πολιτικές Κρίσεις στο Βερολίνο, Τέχνη του Δρόμου και Γκράφιτι από το 1945 στο 2019») μελετά το Βερολίνο, μέσα από μια ιστορική προσέγγιση μιας μακράς περιόδου 1945-2018. Στο πλαίσιο αυτό συζητούν το πολιτικό γκράφιτι και τις μεγάλες πολιτικές κρίσεις που πέρασε η πόλη, όπως ο διαχωρισμός και η επανένωση, το γεγονός ότι το Βερολίνο ορίστηκε ως επίκεντρο του Ψυχρού Πολέμου, η σύγχρονη νεοφιλελεύθερη αστικοποίηση καθώς και η συνακόλουθη ανάπτυξη των αντι-μεταναστευτικών και ξενοφοβικών δεξιών πολιτικών. Τα πολιτικά γκράφιτι συνιστούν πολύ-

τιμα αρχεία για να διεισδύει κανείς σε παραγμένους καιρούς και ταυτόχρονα γενναιόδωρα δρώντα τεχνουργήματα¹⁰ στην δημόσια σφαίρα, που συχνά κομίζουν εναλλακτικά αντι-αφηγήματα που ασκούν ανθεκτικές επιρροές στο χρόνο. Στο πλαίσιο αυτό αναδεικνύεται η αμφισημία της πολιτικής δράσης των graffiti, καθώς, αν και συγκροτούν κριτικές φωνές στην νεοφιλελεύθερη αστικοποίηση, μπορούν αρκετές φορές να συμβάλλουν σε διαδικασίες εξευγενισμού και τουριστικοποίησης, τις οποίες αρχικά μάχονταν.

Η προσωρινότητα της κρίσης έρχεται με ένα άλλο τρόπο από την τελευταία χωρισμένη πρωτεύουσα της Ευρώπης, την Λευκωσία της Κύπρου. Ο Παυσανίας Καραθανάσης («Γράφοντας σε μια Πόλη σε Κρίση: Stencil¹⁴ Graffiti στην Παλιά Πόλη της Λευκωσίας»), αναδεικνύει μέσα από το κείμενο του την βαρύτητα της αρχικής κρίσης, αυτής του 1974, και την τραυματική εμπειρία του παρατεταμένου χωρικού και κοινωνικοπολιτισμικού διαχωρισμού της χώρας που προκλήθηκε από την Τουρκική επέμβαση στο νησί. Η μελέτη βασίζεται σε επιτόπια εθνογραφική έρευνα και εστιάζει στο άνοιγμα της Πράσινης Γραμμής το 2008, που μετέτρεψε την Παλιά Πόλη σε μια ζώνη «παρατετα-

μένης κρίσης» ή «μόνιμης μεθοριακότητας», εν μέσω διαδικασιών εξευγενισμού, ανάπτυξης νυχτερινής ζωής και τουριστικών επιχειρήσεων που κανονικοποιούν και θέτουν σε ορατότητα τον διαχωρισμό της πόλης. Η Anna Giulia Della Puppa («Η Διακριτική Γοητεία της Ανομίας: Αμφισβητούμενοι Χώροι και Επιφάνειες στην οδό Via Zamponi, Μπολόνια») ρίχνει διαφορετικά φώτα στην Μπολόνια, φέρνοντας στο προσκήνιο την μεγάλη παράδοση του αριστερού ακτιβισμού και συζητώντας για μια από πιο σημαντικές φοιτητικές κοινότητες της Ιταλίας και το παλαιότερο πανεπιστήμιο της Ευρώπης. Το κείμενο μελετά την ατμόσφαιρα της κοινωνικο-πολιτισμικής και πολιτικής κρίσης στην οποία εισέρχεται η πόλη, όντας εν μέσω διαδικασιών τουριστικοποίησης που στοχεύουν σε μια νέα ταυτότητα της πόλης ως «η πόλη του φαγητού», στις οποίες δρουν οι δημοτικές δυνάμεις και η αγορά της πόλης. Τέχνη του δρόμου, γκράφιτι και κοινωνικό πολιτικό κλίμα μέσα στον αστικό χώρο συγκροτούν ένα πλέγμα αμφίσημων σχέσεων μεταξύ αμφιλεγόμενων χώρων και επιφανειών.

Στο τρίτο μέρος του τόμου, η προσοχή στρέφεται στον ακτιβισμό και την εικαστική διαμαρτυρία μέσα σε

πολιτική αναταραχή, καθεστώτα μετασχηματισμών και επαναστάσεων. Οι Cláudia Madeira, Cristina Pratas Cruzeiro και ο Ricardo Campos («25η Απρίλη Για Πάντα, Ποτέ Ξανά Φασισμός»: Οι μετα-Επαναστατικές τοιχογραφίες στην Πορτογαλία») μελετούν τις επαναστατικές τοιχογραφίες στην Πορτογαλία κατά τις δεκαετίες 1970 και 1980. Η επανάσταση της 25 Απριλίου το 1974, μετά από τέσσερις δεκαετίες δικτατορίας οδήγησε στην ανάδυση έντονων και ασταθών πολιτικών δυναμικών. Ο κατακερματισμός του πολιτικού πεδίου και η άνοδος της συμμετοχής των πολιτών μετέτρεψε τον δημόσιο χώρο σε μία προνομίωχο αρένα για διαξιφισμούς και πολιτική προπαγάνδα. Οι τοιχογραφίες απέκτησαν εμβληματικό χαρακτήρα, ιδιαίτερα κατά την περίοδο της ανανέωσης της ελευθερίας της έκφρασης και της διαδικασίας δημοκρατικοποίησης, της πρόσβασης του κοινού στην τέχνη μετά από δεκαετίες καταπίεσης και σιωπής. Αν και πλέον δεν είναι κυρίαρχες στις μεγάλες πορτογαλικές πόλεις, εδράζουν στην μνήμη των ανθρώπων ως θρύλος της επανάστασης και της δημοκρατικοποίησης της πορτογαλικής κοινωνίας και συνιστούν πολύτιμα αρχεία για να κατανοηθεί η σχέση μεταξύ του

πολιτικού γκράφιτι, του δημόσιου χώρου και της πολιτικής σφαίρας μέσα σε ρευστούς και κρίσιμους μεταεπαναστατικούς καιρούς.

Η Catherine Arthur (“Τέχνη το Δρόμου στο Ανατολικό Timor: Δημιουργικές (Ανα)Συγκροτήσεις σε Καιρούς Κρίσης”) φέρνει στην προβληματική του συλλογικού έργου ένα από τα νεότερα κράτη του κόσμου, το Ανατολικό Timor, το οποίο κέρδισε την ανεξαρτησία του το 2002 μετά από τρεις δεκαετίες ινδονησιακής κατοχής. Η εποχή που ακολούθησε χαρακτηρίστηκε από ταραγμένες πολιτικές και κοινωνικές διαδικασίες και σηματοδεύτηκε από αρκετά κρίσιμα και βίαια επεισόδια, μεταξύ άλλων τα γεγονότα μετά τις εκλογές του 2012, στα οποία εστιάζει η ανάλυση του κειμένου. Στο πλαίσιο αυτό, υπογραμμίζεται η ικανότητα της τέχνης του δρόμου να εκφράζει πολιτικά περιθωριοποιημένες ομάδες σε κρίσιμες στιγμές. Η Arthur μελετά μια καλλιτεχνική ομάδα που αναδύθηκε κατά την Ινδονησιακή κατοχή. Το γεγονός αυτό την έφερε σε δυσμένεια. Η ομάδα αυτή αντιμετώπισε την περιθωριοποίηση της μέσα από την τέχνη του δρόμου, χρησιμοποιώντας τον δημόσιο χώρο με σκοπό να προκαλέσει την προ-αποικιακή ιθαγενή εθνο-πολιτισμική ταυτότητα,

η οποία θα μπορούσε να υπερβεί τους κοινωνικούς διαχωρισμούς, εκφράζοντας ένα εναλλακτικό και ειρηνικό όραμα απέναντι στις κυρίαρχες τάσεις που προκαλούσαν αποκλεισμούς.

Το τρίτο αυτό μέρος ολοκληρώνεται με το κείμενο των Hend Alawadhi και Julia Tulke («Αναζωπυρώνοντας την Επανάσταση: Συνέντευξη με τον Abu Malek Al-Shami») στο πολεμικό τοπίο της σύγχρονης Συρίας που ακολούθησε την έκρηξη του 2011 και διατηρείται ακόμα. Η συνθήκη αυτή απελευθέρωσε μία δυναμική θέληση για να εκφραστούν οι εναλλακτικές πολιτικές φωνές που βρίσκονταν υπό καταπίεση μετά από δεκαετίες. Οι συγγραφείς παίρνουν συνέντευξη από έναν αυτοδίδακτο γραφίστα και μαχητή του Ελεύθερου Συριακού Στρατού, καταγράφοντας την συμμετοχή του στον επαναστατικό αγώνα. Το κατεστραμμένο πολεμικό τοπίο αναδεικνύεται ως ένα εργαλείο επικοινωνίας τόσο σε εθνικό όσο και σε παγκόσμιο επίπεδο μέσα από τα ψηφιακά μέσα υπογραμμίζοντας ότι «οι κρίσεις και οι αγώνες δεν είναι απομονωμένα γεγονότα αλλά συνδέονται μέσα στο χώρο και το χρόνο μέσα από ενέργειες αλληλεγγύης και συλλογικής αντί-

στασης». Διαπερνώντας τον μανδύα που κρύβει την πραγματικότητα της Συρίας προς τα έξω, η σχέση της τέχνης του δρόμου, της πολιτική οργάνωση και του πολέμου συνιστούν έναν ιδιαίτερα πολύτιμο απολογισμό.

Κλείνοντας το βιβλίο με ένα σημείωμα, ο Rafael Schacter («Επίλογος. Δημόσια Κρίση/ Κρίση Δημόσιου: Πολιτικό γκράφιτι στην Μετά – κορωνοϊού Εποχή») αντλεί από την εποχή της καραντίνας και θέτει το ερώτημα «αν η κρίση άδειασε την πόλη, μας κατέστησε απόντες από τους χώρους της διαμαρτυρίας, τότε που βρίσκεται ο τόπος της δράσης σήμερα;» Το συλλογικό αυτό έργο βάζει άνω τελεία στον διεισδυτικό προβληματισμό που καταθέτουν οι συγγραφείς του, αφήνοντας ανοικτά τα ζητήματα της ψηφιακής διαμεσολάβησης της αλληλεγγύης. Ο Rafael Schacter στρέφει την προσοχή στην μελέτη των τρόπων με τους οποίους αναπαράγονται τα κοινά, αναζητούνται τόσο η δημιουργικότητα όσο και η ανθεκτικότητα τους καθώς και ποιοι είναι οι μελλοντικοί ορίζοντες για το πολιτικό γκράφιτι.

ΜΙΜΗΝΑ ΠΑΤΕΡΑΚΗ

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. D Knight, *Vertiginous Life*, Λονδίνο, Berghan, 2021.

2. Αναφορικά με τον κοινωνικό διάλογο γύρω από τα οπτικά ντοκουμέντα, βλ. M. Banks, *Visual Methods in Social Research*, Λονδίνο, SAGE Publications, 2001, καθώς και για διαφορετικούς τρόπους κατανόησης στους οποίους συνεισφέρει η οπτική ανθρωπολογία, βλ. D. MacDougall, «The visual in anthropology» in M. Banks, & H. Morphy (eds.), *Rethinking Visual Anthropology*, Yale University Press, Γουιλσάιρ 1997, σ. 287.

3. Αναφορικά με τον πολιτικό αυτό διάλογο του θεατή με το έργο τέχνης, μια προβληματική που αναπτύχθηκε από τον Β. Μπένγιαμιν, βλ. S. Buck-Morss, *Η διαλεκτική του βλέπειν. Ο Βάλτερ Μπένγιαμιν και το Σχέδιο Εργασίας περί Στοών*, μετφρ. Μ. Αθανασάκης, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, Ηράκλειο 2011. Σχετικά με αντίστοιχες ανθρωπολογικές προσεγγίσεις του οπτικού στο πλαίσιο της οικονομικής κρίσης στην Ελλάδα, Μ. Pateraki, «Cinematic dance as a local critical commentary on the 'economic crisis': Exploring dance in the Korydallos of Attica area in Greece», στο Ευάγ. Χρυσάγης, Π. Καράμπαμπας, *Collaborative Intimacies in Music and Dance. Anthropologies of Sound and Movement*, Berghahn, Oxford 2017, σσ. 187-206.

4. «Εισαγωγή» στο Andrea Pavoni, Yian-

nis Zaimakis and Ricardo Campos, *Political Graffiti in Critical Times. The Aesthetics of Street Politics*, Berghan, Λονδίνο 2021.

5. R. Janet., *Anti-Crisis*, Duke University Press, 2013.

6. βλ. N. Argenti, *Intestines of the State: Youth, Violence, and Belated Histories in the Camerron Grassfields*, University of Chicago Press, 2007· D. Knight, «Wit and Greece's economic crisis: Ironic slogans, food, and antiausterity sentiments», *American Ethnologist*, Vol. 42, No. 2, σσ. 230-246.

7. B. Campbell, *Mexican Murals in Times of Crisis*, University of Arizona Press, Tucson 2003

8. Υ. Zaimakis, «Youth precariat worlds and protest graffiti in the dystopia of the Greek economic crisis: a cross-disciplinary perspective», *Punctum International Journal of Semiotics* 2(2), 2016, σσ. 66-84.

9. Μεταφράζω τον όρο visual που χρησιμοποιούν οι συγγραφείς ως εικαστικός, καθώς συμπεριλαμβάνονται τόσο η δημόσια ορατότητα ως έννοια όσο και η υλικότητα των τεχνουργημάτων graffiti ως πρακτική, τα οποία είναι κεντρικά σε όλο το συλλογικό έργο τους. Ωστόσο ο όρος οπτικό χρησιμοποιείται και στις σπουδές του οπτικού πολιτισμού αλλά στην οπτική ανθρωπολογία. Περισσότερα για το θέμα της μελέτης του οπτικού και την συζήτηση αναφορικά με την ίδια την εμπειρία της θέασης βλ. Κ. Καλαντζής, «Οπτικός Πολιτισμός και ανθρωπολογία» στο Ε.

Γιαλούρη, Υλικός πολιτισμός. Η ανθρωπο-
λογία στη χώρα των πραγμάτων, Αλε-
ξάνδρεια, Αθήνα 2012.

10. A. Gell, *Art and Agency. An Anthro-*

logical theory, Oxford, Clarendon, 1998.

11. Stencil ως τεχνική είναι το διάτρητο
πρότυπο που χρησιμοποιείται για να δη-
μιουργηθεί το γκράφιτι.

Michael Oakeshott (1901-1990),
Καλωσόρισμα Πρωτοετών Φοιτητών - 1961

Εισαγωγή - Μετάφραση: Ελένη Ανδριάκαινα

Συνέχεια η ίδια ερώτηση: Τι δουλειά θα βρεις μετά το τέλος των μεταπτυχιακών σου σπουδών; Σπουδάζω ανθρωπιστικές επιστήμες, ενδιαφέρομαι για τον κλάδο Διεθνών και Ευρωπαϊκών Σπουδών. Η ερώτηση εκφράζει πράγματι μια γνήσια έγνοια για το μέλλον μου, ανησυχούν, θεωρούν ότι δεν έχω επιλέξει κάτι πιο πραγματικό, κάτι που μου εξασφαλίζει ότι θα μπορώ να κερδίσω κάποια χρήματα. Φυσικά, διατυπώνω την απάντησή μου σύμφωνα με τη λογική της ερώτησης και τους απαντώ –Ω! υπάρχουν πολλές ευκαιρίες, θα μπορώ να εργαστώ εδώ και εκεί, αυτοί οι οργανισμοί και εκείνες οι εταιρείες θα θέλουν να με προσλάβουν. Η αλήθεια όμως είναι ότι η ψυχή μου θέλει να τους δώσει μια άλλη απάντηση. Και για αυτό ακριβώς με συγκίνησε ο τρόπος σκέψης του Όουξοτ (...).

Anna–Maria Mincu, Φοιτήτρια Erasmus (από το πανεπιστήμιο του Βουκουρεστίου), Εαρινό Εξάμηνο 2018, Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης & Ιστορίας, Πάντειο Πανεπιστήμιο.

Κοντολογίς, για αυτό το ζήτημα, μιλάω σαν πιστός, και όχι σαν ένας κριτικός σκεπτικιστής.

Michael Oakeshott, *The Character of a University Education*

Ο Michael Oakeshott πέθανε μια μέρα Τρίτη, στις 18 Δεκεμβρίου του 1990. Η κηδεία ήταν λιτή και απέρρικτη, στην τελετή παρευρέθηκαν λίγοι συγγενείς και φίλοι. Κατάπληκτοι έμειναν οι κάτοικοι στο Acton, έναν μικρό οικισμό στο Dorset της νότιας Αγγλίας, όταν έμαθαν ότι ο Μάικλ ήταν ο Μάικλ Όουξοτ. Το ξάφνιασμά τους ήταν διπλό: ένας επιφανής καθηγητής πανεπιστημίου αποφάσισε να περάσει τα τελευταία χρόνια της ζωής του στο χωριουδάκι που είχε χτιστεί ως τόπος διαβίωσης των εργατών στα λατομεία της πέτρας· ένας επιφανής καθηγητής πανεπιστημίου δεν καμωνόταν τον καθηγητή πανεπιστημίου στους θαμώνες των πάμπς, με τους οποίους απολάμβανε συχνά το ποτό του.

Διακριτικός και ανεπιτήδευτος, χωρίς εξάρσεις μεγαλείου, ευγενικός, γενναιόδωρος, πρόσχαρος, προσιτός, ένας εντυπωσιακά νεανικός ηλικιωμένος κύριος – έτσι περιέγραψαν τον Όουξοτ οι γείτονες, οι μαγαζάτορες και οι ντελιβεράδες του Acton, που ως τότε δεν είχαν ιδέα για τις συγγραφικές και ερευνητικές του δραστηριότητες. Η Guardian σημείωσε ότι πρόκειται μάλλον για τον πιο πρωτότυπο πολιτικό φιλόσοφο του 20ού αιώνα, η Independent μίλησε για έναν σύγχρονο Μονταίνιο, ευφρόσυνο και με αίσθηση του χιούμορ, ο δε ο ιερέας που τέλεσε την τελετή της κηδείας παρομοίασε τον Όουξοτ με τον Άγιο Φραγκίσκο της Ασίζης. Εάν ο Όουξοτ ζούσε την κηδεία του, θα την απολάμβανε. «Δεν είχε σχεδόν τίποτα αξιοσημείωτο και ξεχωριστό».¹ Ήταν μια ωραία κηδεία, σαν των πολλών ανθρώπων τις κηδείες.

Αρκετά δοκίμια του Όουξοτ για το πανεπιστήμιο, και γενικότερα για τη διδασκαλία, τη μάθηση, την εκπαίδευση και τη σχέση μεταξύ του *αεί διδασκόμενου* διδάσκοντος και του διδασκόμενου, δημοσιεύτηκαν το 1989 στον τόμο που επιμελήθηκε ο Timothy Fuller.² Ο χρόνος έκδοσής τους δεν πρέπει να είναι τυχαίος. Στο τέλος της δεκαετίας του '80 στην Αμερική, την Αγγλία αλλά και τις άλλες χώρες της Ευρώπης αναζωπυρώθηκε μια έντονη συζήτηση για τον ρόλο και τη λειτουργία του πανεπιστημίου, η οποία η οποία περιστράφηκε γύρω από το υψηλό κόστος σπουδών και την εισαγωγή διδασκτρών. Η κριτική εδώ στράφηκε στην εμπορευματοποίηση των σπουδών και τη σύνδεση του πανεπιστημίου με την αγορά και την οικονομία. Η ένταση της συζήτησης παρέμεινε αμείωτη και τις επόμενες δεκαετίες, καθώς πολλοί μελετητές στο πεδίο των ανθρωπιστικών-κοινωνικών σπουδών μετατόπισαν το ενδιαφέρον τους από τα μέχρι τότε γνωστικά και ερευνητικά τους αντικείμενα σε ζητήματα που έχουν να κά-

νουν με την ιδέα, την αποστολή και την χρησιμότητα του πανεπιστημίου. Το 2004 εκδόθηκε ο τόμος *What is History? and other essays* με επιμέλεια του Luke O' Sullivan στον οποίο περιλαμβάνεται το παρόν, το καλωσόρισμα των πρωτοετών φοιτητών, αλλά και ορισμένα από τα μέχρι τότε ανέκδοτα δοκίμια του Όουξοτ για το πανεπιστήμιο.

Μια σε βάθος κατανόηση του *Μπαίνοντας στο πανεπιστήμιο* θα απαιτούσε την ενταξή του στα πολλά και διάφορα πλαίσια αναφοράς του κειμένου – όπως, πχ, το ιστορικό και κοινωνικό πλαίσιο μέσα στο οποίο γράφτηκε, την συνομιλία του με τα άλλα έργα του συγγραφέα, την υποδοχή του από την ακαδημαϊκή κοινότητα, τις κριτικές που έχει δεχτεί, τη συμβολή του στη μακρά διάρκεια των συζητήσεων για το πανεπιστήμιο και την ανάδειξη της πρωτοτυπίας του. Η ποιητική, όμως, γλώσσα του Όουξοτ, η μεταφορική και συνάμα κυριολεκτική, το καθιστά προσιτό τόσο σε ειδικούς αναγνώστες όσο και σε ερασιτέχνες, εραστές της ανάγνωσης και μας επιτρέπει να το απολαύσουμε ακόμα και αν δεν το υποβάλλουμε στις παραπάνω πειδαρχίες.

Η κριτική του ρασιοναλισμού, της εργαλειακής, τεχνοκρατικής αντίληψης του πανεπιστημίου, της πολιτικής και της ζωής· η διάκριση της πολιτικής από τη διακυβέρνηση, της νομοκρατίας από την τελεοκρατία, η

ένταση ανάμεσα σε πολιτικό και επιχειρηματικό συνεταιρισμό· η έμφαση στην αξία της αποκτηθείσας μέσω της πρακτικής, εμπειρικής, άρρηκτης γνώσης, αντί της τεχνικής, εργαλειακής γνώσης που υποβιβάζει την πράξη σε κατασκευή, μια μηχανιστική εφαρμογή αφηρημένων ιδέων και θεωριών σε έναν θεωρούμενο αδρανές υλικό· η ιδέα της συνομιλίας μεταξύ διαφορετικών τρόπων προσέγγισης του κόσμου και εαυτού: αυτοί είναι οι αναλυτικοί πυλώνες της σκέψης του Όουξοτ σε όλα του τα έργα, τόσο σε αυτά που αφορούν την πολιτική φιλοσοφία και θεωρία, όσο και σε εκείνα που αναφέρονται αναστοχαστικά στο τι είναι αυτό που το λένε πανεπιστήμιο.

Το έργο του Oakeshott έγινε γνωστό στην Ελλάδα χαρη στις διαλέξεις και τις μελετες του Παντελή Λεκκα.³ Πρόσφατα μάλιστα, τον Δεκέμβριο του 2019, κυκλοφόρησε η μελέτη του με τη μετάφραση των Διαλέξεων του Οουξοτ για την ιστορία της πολιτικής σκέψης συνοδευόμενη από ένα εκτενές επίμετρο, «Ιστορία, πολιτική και φιλοσοφία στο έργο του Μαικλ Οουξοτ».⁴ Τόσο το επίμετρο όσο και η μετάφραση των Διαλέξεων του Όουξοτ αποδίδει το ιδιότυπο στυλ γραφής και σκέψης του άγγλου καθηγητή. Εάν ο Όουξοτ δεν είχε πεθάνει, τον έχω ικανό να μάθαινε ελληνικά για να την χαρεί και να την απολαύσει.

Στα δοκίμια του Όουξοτ για το πανεπιστήμιο και την ελευθέρια παιδεία (liberal education), η διάκριση ανάμεσα στο πανεπιστήμιο ως αυταξία και το πανεπιστήμιο ως μέσον για την επίτευξη ενός άλλου, εξωγενούς στόχου, αποδιαρθρώνεται. Για τον Όουξοτ, το πανεπιστήμιο είναι και μέσον και σκοπός, τα οφέλη της μελέτης δεν μετατίθενται στο απώτερο μέλλον, οι σπουδές στο πανεπιστήμιο δεν απαξιώνονται αποβλέποντας σε έναν εξωγενή, μελλοντικό στόχο. Η αξία τους θεμελιώνεται στο παρόν, στο *εδώ και τώρα*. Ο πρωταρχικός σκοπός των σπουδών στο πανεπιστήμιο είναι οι σπουδές στο πανεπιστήμιο.

Εξάλλου, η «ακαδημαϊκή» στάση απέναντι στα πράγματα, η οποία θεωρείται από τον Όουξοτ ως το διακριτικό χαρακτηριστικό του πανεπιστημίου, εντοπίζεται και σε στοχαστές που δεν υπήρξαν μέλη της ακαδημαϊκής κοινότητας. Όπως χαρακτηριστικά σημειώνεται, «εαν ο Μαρξ αποσκοπούσε απλώς στην ανατροπή του καπιταλισμού και ο Ζερικό στην καταγγελία της μοναρχίας, θα έχαναν τον χρόνο τους στη βιβλιοθήκη και το εργαστήριο, αντι να ξεχυθούν ανταμα, με μια προκηρυξη και μια αφισα, έξω στους δρομους;».⁵ Πράγματι, οι μπότες του Βαν Γκογκ δεν έχουν κάποια πρακτική χρησιμότητα. Είναι όμως άχρηστες;

Τα τελευταία χρόνια, πλείστες είναι οι αναφορές στα δοκίμια του Όουξοτ για την ελευθέρια παιδεία, η οποία όμως για τον βρετανό καθηγητή δεν παραπέμπει μόνο στο πεδίο των ανθρωπιστικών σπουδών αλλά αφορά και τις θετικές επιστήμες. Ωστόσο, οι αναφορές στο έργο του Όουξοτ, ειδικά από μελετητές που τοποθετούν τον εαυτό τους στον προοδευτικό χώρο ή στον χώρο της Αριστεράς, υποφέρουν μάλλον από επιλεκτικότητα. Από τα δοκίμια του Όουξοτ αξιοποιούνται μόνο εκείνα τα σημεία που εξυπηρετούν την κριτική της αγοραίας αντίληψης του πανεπιστημίου και της σύνδεσής του με την αγορά εργασίας και την οικονομία, και υποτιμώνται οι άλλες όψεις της κριτικής του. Εδώ, η υπεράσπιση της χρησιμότητας και της αξίας του πανεπιστημίου γίνεται εν ονόματι της σύνδεσής του με το πεδίο της πολιτικής ή της κοινωνίας –σκοπός του πανεπιστημίου θεωρείται η ενίσχυση της κοινωνικής συνοχής, η τόνωση της ταυτότητας των υποδεέστερων ομάδων, η διαμόρφωση καλών και ενάρετων πολιτών κ.α.

Όσο ευγενείς και υψηλοί κι αν ακούγονται αυτοί οι στόχοι, εξακολουθούν να είναι προβληματικοί από τη σκοπιά του Όουξοτ. Σε ένα πανεπιστήμιο στο οποίο η «σχολή» θα έχει εξαφανιστεί, ο δασκαλος θα εκτελεί τον ρολο του κοινωνικού λειτουργού που αναλαμβάνει την κοινωνικοποίηση των φοιτητών, του ειδικού που εφοδιάζει την οικονομία με καταρτισμένο ανθρωπινό δυναμικό και του κοινωνικού μηχανικού που κατασκευάζει έναν ιδεωδή ανθρωποτυπο. Όσο ευγενείς κι αν ακούγονται στοχοθεσίες όπως, η δημιουργία 'ενάρετων πολιτών' και η δέσμευση για το 'κοινό καλό', η δικαιολογήση του πανεπιστημίου με την αναδειξη της χρησιμότητας του για την επιτευξη διαφόρων εξωγενών (οικονομικών, κοινωνικών, ηθικών, πολιτικών, εθνικών ή πατριωτικών) στόχων οδηγεί μάλλον στην απώλεια του διακριτικού του χαρακτήρα και την παραγνωριση της αξίας του.

Ο διακριτικός χαρακτήρας του πανεπιστημίου εγχείται στο ότι αποτελεί έναν σχετικά προστατευμένο τοπο, όπου θεραπεύεται η δίχως τέλος, ανεμπόδιστη και ανιδιοτελής, διαφύλαξη, μετάδοση και διευρυνση της γνώσης. Και η ιδιαίτερη συνεισφορά του Όουξοτ στην προσέγγιση του πανεπιστημίου έγκειται στο ότι δεν υποκύπτει στα αναγωγιστικά, ντετερμινιστικά εξηγητικά σχήματα της κοινωνιολογίας της γνώσης και της εκπαίδευσης.

Όχι, στα δοκίμια του Όουξοτ δεν βρίσκουμε μια κοινότοπη υπεράσπιση

του πανεπιστημίου και της αυτονομίας του θεωρητικού ιδιώματος· βρίσκουμε μάλλον μια υπεράσπιση της αυτονομίας του πανεπιστημίου και του διακριτικού χαρακτήρα της «ακαδημαϊκής» στάσης η οποία συμπορεύεται με την προάσπιση της πρακτικής στάσης απέναντι στον κόσμο, την υπεράσπισή της από τις αφαιρέσεις της θεωρίας. Η «ακαδημαϊκή» στάση έχει μια «λοξή» σχέση με το πεδίο της πρακτικής. Εδώ, οι θεωρητικές εξηγήσεις χάνουν την όποια συνεκτικότητά τους, αποκαθαίρονται από τον υποθετικό τους χαρακτήρα, εξάγονται δηλαδή από το πλαίσιο παραγωγής τους και μεταφέρονται σε ένα διαφορετικό πλαίσιο· στο πεδίο της πρακτικής, επανεξηγούνται από συγκεκριμένα κοινωνικά υποκείμενα μέσα σε μία συγκεκριμένη κοινωνική πραγματικότητα η οποία μπορεί να μην είναι πρωτόγνωρη, είναι όμως ιδιοσυγκρασιακή και ανοιχτή στην ενδεχομενικότητα.

Για τον Όουζοτ, η αξία του πανεπιστημίου εγκείται στη διασωση μιας ιδιαίτερης στάσης απέναντι στον κόσμο, ενός ιδιαίτερου τρόπου σκεψής, κριτικής και αυτοκριτικής, ο οποίος και πρακτικο-πολιτικός και ποιητικός μπορεί να είναι. Η φορμαλιστική διάκριση που εισάγει ανάμεσα στην «ακαδημαϊκή» και την πρακτική στάση απέναντι στον κόσμο, μας επιτρέπει να στοχαστούμε τόσο την ιδιαίτερη αξία τους όσο και τα όριά τους, τόσο τις μεταξύ τους σχέσεις όσο και τις διαφορές τους, και να απολαύσουμε την ενδιαφέρουσα, συγκλονιστική και συχνά εμπνευσμένη συνομιλία τους.

Michael Oakeshott, *Μπαίνοντας στο Πανεπιστήμιο* (1961)⁶

Φοβάμαι ότι η ομιλία μου θα είναι η τελευταία σταγόνα, που θα κάνει το ποτήρι να ξεχειλίσει, και θα σας κάνει να πείτε *ως εδώ και μη παρέκει*. Έχετε ήδη ενημερωθεί από τη Διεύθυνση, από τη Γραμματεία, από τους συναδέλφους στη Βιβλιοθήκη και από τους Καθηγητές σας. Σας έχουν δοθεί διάφορες συμβουλές, αρκετά πρόωρα μάλλον, για τη μελλοντική επαγγελματική σας σταδιοδρομία. Σας έχουν πει που βρίσκονται οι τουαλέτες και ποιες ώρες είναι ανοιχτό το κυλικείο. Παρελάσατε στους διάφορους χώρους του πανεπιστημίου, κάνατε την εγγραφή σας, λάβατε τον αριθμό του φοιτητικού σας μητρώου και σας προσφέρθηκε μια κούπα τσάι. Κάποιοι από εσάς συμμετείχατε στο πάρτι καλωσορίσματος που οργανώθηκε με σκοπό να σας προετοιμάσει για ό,τι επίκειται. Δεν μπορεί παρά να

έχετε αρχίσει τελικά να σκέφτεστε ότι, ναι, πράγματι, κάτι σημαίνει το να είναι κανείς φοιτητής στο πανεπιστήμιο. Οπότε, τι απομένει για μένα – αυτό που μπορώ να κάνω είναι να σας πω ότι δεν έχω τίποτα άλλο να σας πω, πέρα από τα όσα έχετε ήδη ακούσει, τουλάχιστον τρεις φορές, μέχρι τώρα.

Ωστόσο, είπα ότι θα ήθελα να σας μιλήσω και λέω να το κάνω και το καλύτερο που μπορώ να κάνω είναι να προσπαθήσω να σας διασκεδάσω για λίγα λεπτά, αφήνοντας τη φαντασία μου να ταξιδεύει στο παρελθόν, στην εμπειρία μου από το πρώτο έτος στο πανεπιστήμιο. Και εάν αυτό που θα ακούσετε δεν είναι απολύτως ίδιο και σύμφωνο με όσα σας έχουν ήδη πει, αυτό θα είναι μια καλή εμπειρία για σας. Εδώ, στο πανεπιστήμιο, θα πρέπει να εξοικειωθείτε με το γεγονός ότι διαφορετικοί άνθρωποι θα σας λένε διαφορετικά πράγματα και θα είστε εσείς που θα κρίνετε και θα αποφασίζετε.

Αλλά πριν ξεκινήσω, επιτρέψτε μου να σας πω δύο πράγματα. Πρώτον, πριν φτάσετε στο πανεπιστήμιο υπήρξατε αποδέκτες μιας καμπάνιας που αποσκοπούσε να σας πείσει ότι βρίσκεστε εδώ για να μάθετε πώς να είστε αποτελεσματικοί, να γίνετε ένα γρανάζι σε μια κοινωνική μηχανή. Ξεχάστε το. Δεν είστε εδώ για κάτι τέτοιο. Είστε εδώ για να μορφώσετε τον εαυτό σας και η μόρφωση δεν ισοδυναμεί με την εκμάθηση δεξιοτήτων για την εκτέλεση μιας κοινωνικής λειτουργίας. Σύντομα, δίχως αμφιβολία, η «κοινωνία» θα έχει απαιτήσεις από εσάς, και μπορεί κάποια στιγμή να βρεθείτε και εσείς (όπως όλοι μας) να λειτουργείτε σαν ένα εξάρτημα, σαν ένα ξεχαρβαλωμένο γρανάζι σε μια τεράστια μηχανή, επιτελώντας τον λεγόμενο κοινωνικό σας ρόλο. Αλλά δεν βρίσκεστε εδώ για να μάθετε κάτι τέτοιο. Εδώ ήρθατε για να εξοικειωθείτε με την αλήθεια και το σφάλμα και όχι με το τι είναι ή δεν είναι λειτουργικό σε μια παράλογα προσανατολισμένη στην αύξηση της παραγωγής (παραγωγιστική) κοινωνία.

Δεύτερον, σχεδόν όλα όσα σας έχουν συμβεί από την άφιξή σας εδώ και πολλά από αυτά που σας έχουν ήδη πει, είχαν σκοπό να σας κάνουν να γίνετε συνειδητοί «Φοιτητές», πολίτες με αρκετά δικαιώματα, ορισμένα καθήκοντα και ένα ιδιαίτερο στάτους στην κοινωνία. Πράγματι, κάποιιο φαίνεται να νομίζουν ότι το να είναι κανείς «φοιτητής» είναι ένα είδος επαγγέλματος. Ξεχάστε το. Έχετε βέβαια εφοδιαστεί με κάρτα μέλους – αλλά σε τι λογής συλλογικότητα είστε μέλος; Οι κάρτες είναι οπωσδήποτε πολύ χρήσιμες· σας επιτρέπουν την είσοδο στη γκαλερί Tate με μειωμένο

εισητήριο και σας παρέχουν τη δυνατότητα για μια θέση στα Youth Hostels της Ευρώπης. Αλλά ελπίζω ότι όλες αυτές οι παροχές δεν θα σας κάνουν να νοιώσετε ως μέλη ενός συνδικάτου. Η φοιτητική σας κάρτα υποδηλώνει ότι είστε μέλη μιας άλλης, διαφορετικής οντότητας που μοιάζει περισσότερο με περιπλανώμενο θίασο, στον οποίο και εγώ έχω τη χαρά να ανήκω. Ενίοτε βέβαια η αστυνομία μας επιτηρεί και μας εποπτεύει σε μεγάλο βαθμό όμως είμαστε αποδεκτοί, και το ότι ζούμε σε μια ζώνη ανοχής είναι σίγουρα πολύ πιο ευχάριστο από το να έχουμε μια θέση καταμεσίς της κοινωνίας. Οι μισοί άνθρωποι στον κόσμο προσεύχονται να ξεχαστούν από το σύστημα που τους περιβάλλει· εμείς ανήκουμε στους λίγους τυχερούς που μας έχουν σχεδόν ξεχάσει, που βρισκόμαστε σε κάποια σχετική απόσταση από τον περιβάλλοντα χώρο. Ας το απολαύσουμε.

Από την αρχή του κόσμου, οι σπουδαστές υπήρξαν απείθαρχοι, θορυβώδεις, αιρετικοί, ιδιόρρυθμοι και μη υποκείμενοι σε κάποια ανώτερη, αυθαίρετη εξουσία. Αμέτρητες γενιές φοιτητών έχουν περιδιαβεί τον κόσμο όλο κάνοντας ώτο-στοπ, σπουδάζοντας ό,τι μπορούσαν και όπου μπορούσαν. Είναι σοβαροί και ταυτόχρονα ανάλαφροι –κουβαλούν λίγα βιβλία, μερικές ανεπεξέργαστες, μισο-ζυμμένες ιδέες στις αποσκευές τους και κάποιες μελωδίες στα κεφάλια τους, ενίοτε επαναστατικές, συχνά άβολες, πορεύονται όμως έναν δρόμο για την απόκτηση αυτού που στο τέλος –στο μακρινό μέλλον– στα νεκροκρέβατά τους, θα αναγνωρίσουν σαν ένα από τα πράγματα που πραγματικά αξίζουν: καλλιεργημένη διάνοια, κρίση και κάποιες σκέψεις δικές τους.

Αν και έχουν περάσει πάνω από σαράντα χρόνια, δεν έχω ξεχάσει την πρώτη μου μέρα στο πανεπιστήμιο. Ξύπνησα ένα λαμπερό πρωινό του Οκτωβρίου ελεύθερος, είχα όλον τον κόσμο μπροστά μου. Αισθάνθηκα όπως θα αισθανόταν ένας δούλος που μόλις απελευθερώθηκε – ένοιωθα σαν ένα από αυτά τα νεαρά αγόρια των παραμυθιών που βάζουν τις μπότες τους, φιλάνε τη μητέρα τους και πάνε να αναζητήσουν την τύχη τους.

Ήταν μια αξέχαστη εμπειρία· κάθε Οκτώβριος, η αρχή του νέου ακαδημαϊκού έτους, μου προσφέρει τον ίδιο αυτόν ενθουσιασμό. Αλλά και σε εσάς το οφείλω αυτό. Κάθε χρόνο στο πανεπιστήμιο, με κάνετε να αισθάνομαι την ίδια χαρά. Καθώς σας κοιτώ, έτοιμοι να ξεκινήσετε τη διανοητική σας περιπέτεια και να αναζητήσετε την τύχη σας, μου θυμίζετε πόσο αξέχαστη εμπειρία είναι να είσαι πρωτοετής φοιτητής –η αίσθηση της απελευθέρωσης, το αίσθημα της ελευθερίας, μια προσδοκία χωρίς τον φόβο της απογοήτευσης.

Αλλά εάν θα έδινα σημασία σε όσα διαβάζω στις εφημερίδες, αλλοίμονο, πόσο ασύνετο θα ήταν κάτι τέτοιο· οι δημοσιογράφοι έχουν μια ευάρεστη προδιάθεση να τα παίρνουν όλα στραβά. Εάν όμως θα τους έπαιρνα στα σοβαρά, θα έπρεπε να πιστέψω ότι είστε μάλλον προβληματισμένοι, παρά χαρούμενοι, ανήσυχοι παρά ενθουσιασμένοι, θλιμένοι και όχι συνεπαρμένοι, αγχωμένοι μάλλον, παρά γεμάτοι ελπίδα. Τις προάλλες μάλιστα σε ένα ρεπορτάζ αναφέρθηκε ότι ένας νεοεισερχόμενος φοιτητής είχε χρησιμοποιήσει τη φράση «η τρομακτική ελευθερία του πανεπιστημίου». Αναρωτήθηκα τι άραγε να εννοούσε. Έμαθα μάλιστα ότι οι μαθητές του Λυκείου συσπειρώθηκαν και ίδρυσαν έναν σύλλογο αλληλοβοήθειας. Μου προξενεί μεγάλη κατάπληξη αυτό, αλλά μπορεί κανείς να υποθέσει ότι ακόμα και ένας πρόσφατα απελευθερωμένος σκλάβος αισθάνεται ίσως μια κάποια αμηχανία, αλλά, πιστέψτε με, ένα πανεπιστήμιο δεν είναι τόσο κακό όσο ακούγεται. Έχω μάλιστα ένα καλό νέο για εσάς, το οποίο ίσως κάποιοι ξέχασαν να σας το πουν: Εδώ βρίσκεστε για να το χαρείτε πραγματικά και για να το απολαύσετε.

Τι άραγε υπάρχει εδώ για να απολαύσετε; Το ότι βρίσκεστε στο πανεπιστήμιο σημαίνει, κατ' αρχήν ότι είστε σε θέση να απολαύσετε ένα δώρο, την αναβολή της ανάγκης να αναλάβετε τις συχνά βαρετές αγγαρείες ενός ενήλικα. Τα σχολικά σας χρόνια και οι απογοητεύσεις της παιδικής ηλικίας ανήκουν στο παρελθόν· αλλά δεν είστε ακόμα ώριμοι ενήλικες και συνεπώς κανείς δεν περιμένει να συμπεριφερθείτε ως τέτοιοι (αν και υπάρχει ελπίδα ότι θα συμπεριφερθείτε με έναν πολιτισμένο, περισσότερο ή λιγότερο, τρόπο). Αυτό όμως που μπορείτε να απολαύσετε είναι το διάστημα ανάμεσα στην παιδική ηλικία και σε ό,τι ο ποιητής έχει ονομάσει «μεγάλη διάρκεια της σύντομης, ασήμαντης ζωής μας».⁷ Ναι, πράγματι, είναι σκέτη μαγεία.

Κάποιοι θα το θεωρούσαν προνόμιο. Δεν συμφωνώ, νομίζω ότι όλοι αυτοί οι περί προνομίου λόγοι είναι μάλλον ανοησίες. Όπως και νάχει, δεν νομίζω ότι θα πρέπει να χάνετε τον χρόνο σας για να δηλώνετε ευγνώμονες στον φορολογούμενο πολίτη ή σε οποιονδήποτε άλλον επειδή σπουδάζετε στο πανεπιστήμιο. Πάρτε το όπως ένας αριστοκράτης τη θέση του –ούτε ως δικαίωμα, ούτε ως άχθος, αλλά σαν κάτι που του έλαχε. Είστε τυχεροί και είστε εδώ για να απολαύσετε την καλή σας τύχη, όπως ο Πάπας Πίος Β΄ δήλωσε άμα την εκλογή του ότι σκόπευε να απολαύσει το αξίωμα του Πάπα.

Οι Έλληνες είχαν μια λέξη για το τι μπορεί να απολαύσει κανείς στο πανεπιστήμιο: εμείς το μεταφράζουμε αναψυχή, ελεύθερο χρόνο (leisure). Δεν είναι όμως ικανοποιητική αυτή η μετάφραση. Για τους Έλληνες ο ελεύθερος χρόνος δεν σήμαινε μόνο ελευθερία από τις καθημερινές δουλειές του σπιτιού και τη λάντζα ή την απαλλαγή από τον αγώνα να κερδίσεις τα προς το ζην· σήμαινε, επίσης, μια άλλη στάση απέναντι στον κόσμο, την ελευθερία να δεις διαφορετικά τον κόσμο, όχι απλώς σαν ένα πράγμα, ένα υλικό για την κάλυψη των ανθρωπίνων αναγκών. Ο ελεύθερος χρόνος, ησχόλη, συνδέονταν με την ύπαρξη της «Σχολής» και σήμαινε τη δυνατότητα να απαλλαγεί κανείς από τους περισπασμούς, από την πρακτική, χρηστική, εργαλειακή στάση απέναντι στον κόσμο, ώστε να είναι ελεύθερος να σκέφτεται, να μελετά, να συνομιλεί, να ανταλλάσει ιδέες. Ναι, ελεύθερος να ξετρελαίνεται με τη μελέτη και τις ιδέες.

Ε λοιπόν, αυτό σας προσφέρει το πανεπιστήμιο για τρία χρόνια, σχόλη, ελεύθερο χρόνο. Και αυτό είναι βέβαια κάτι πολύ διαφορετικό από το να μην κάνεις τίποτα, να μένεις αδρανής· είναι όμως επίσης κάτι πολύ διαφορετικό από τη συμμετοχή στη μεγαλειώδη επιχείρηση άντλησης πόρων για την ικανοποίηση των αναγκών μας και τη συμβολή μας στην ευκαταία αύξηση της παραγωγικότητας κατά 4% ετησίως.

Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι θα έρθει ο καιρός που θα πέσετε με τα μούτρα στη δουλειά, ο καιρός που θα γίνετε μέρος της παραγωγής και θα προσπαθείτε να ικανοποιήσετε ανάγκες, τις οποίες δεν θα είχατε εάν δεν σας είχαν πει ότι τις έχετε. Διότι, φυσικά, κάποια μέρα το διάλειμμα που απολαμβάνετε στο πανεπιστήμιο θα λήξει. Αλλά στο μεταξύ, μπορείτε να τα ξεχάσετε όλα αυτά: στο πανεπιστήμιο δεν χρειάζεται να κάνετε κανένα από αυτά τα πράγματα. Ο «ελεύθερος χρόνος», ησχόλη, αυτή η αποδέσμευση πρέπει να είναι το πιο εύκολο πράγμα στον κόσμο να διαχειριστείτε. Μπορεί ίσως να σας είναι άγνωστο, αλλά σίγουρα δεν υπάρχει λόγος να ανησυχείτε τώρα. Θα έχετε αρκετό χρόνο για να ανησυχείτε, όταν θα έχετε πέντε παιδιά, μια δουλειά στο Υπουργείο Εμπορίου και Βιομηχανίας, και ένα τεράστιο χρέος από αγορές με δόσεις.

Δεν έχει σημασία εάν δεν γνωρίζετε τι ακριβώς να περιμένετε από εδώ ή πώς θα περάσετε το χρόνο σας, μελετώντας έξι ή οκτώ ώρες την ημέρα; Είστε εδώ για να τα μάθετε όλα αυτά και κανείς δεν περιμένει από εσάς να μάθετε τα πάντα και ταυτόχρονα. Αυτά τα πράγματα δεν αξίζει να σας αγχώνουν και να σας προβληματίζουν. Μοιάζουν περισσότερο με την αγω-

νία ενός νεαρού άνδρα που φλερτάρει ένα κορίτσι –να της δώσω ένα φιλί; Εάν έχετε ανατραφεί σωστά, δεν θα τα πάτε άσχημα ό,τι κι αν κάνετε όταν ακολουθήσετε την προδιάθεσή σας. Κι αν κάποια στιγμή σαστίσετε και αισθανθείτε μπερδεμένοι, εντάξει, πάρτε τον χρόνο σας, κοιτάξτε γύρω σας. Το σπουδαίο πράγμα στην προπτυχιακή ζωή είναι ότι δεν θα έχετε να αντιμετωπίσετε μια κατάσταση έκτακτης ανάγκης· μπορείτε λοιπόν να κάνετε πολλά λάθη, θα είναι τέτοια που δεν θα σας κάνουν να πληρώσετε μια περιουσία. Μια γενική αρχή που αναγνωρίζω –και αυτό δεν είναι πάντα αλήθεια– είναι ότι κάποιος μετανιώνει λιγότερο για τα πράγματα που κάνει παρά για αυτά που δεν κάνει.

Αυτό λοιπόν που ανοίγεται μπροστά σας δεν είναι ένας δρόμος, στον οποίο πρέπει να πορευτείτε προσεκτικά, κρατώντας πάντα μια θέση στο κέντρο, αλλά μια απέραντη, ανεξάντλητη θάλασσα· και αυτό που αξίζει να κάνετε είναι να σηκώσετε την άγκυρα και να ανοίξετε τα πανιά. Εδώ δεν βρίσκετε μόνο για να πάρετε ένα πτυχίο –αυτό είναι ένα υποπροϊόν. Ούτε είστε εδώ για να «ακολουθήσετε μια πορεία (follow a course)», ένα πρόγραμμα σπουδών. Το πανεπιστήμιο είναι ένας τόπος όπου μορφώνετε τον εαυτό σας και εκπαιδεύετε ο ένας τον άλλον, και αυτό είστε εδώ για να κάνετε.

Πριν από λίγο καιρό, ένα νεαρό κορίτσι σε ένα κολέγιο της Οξφόρδης έμπλεξε άσχημα, επειδή όταν ρωτήθηκε από την Διευθύντρια του κολλεγίου της για το τι ήρθε να κάνει στην Οξφόρδη, απάντησε: «ήρθα για τη ζωή, για την εμπειρία». Περί αυτού πρόκειται, αυτό είναι το ζήτημα, έτσι δεν είναι; «Και γιατί, Σίρλεϊ, ήρθες στο Πανεπιστήμιο;» «Ω, για τη ζωή. Το νόημα της ζωής στο Πανεπιστήμιο είναι η ζωή στο Πανεπιστήμιο, η ζωή είναι το ζήτημα, κυρία». Κι όμως, παρότι «μαυρίστηκε» για αυτή την απάντηση, το καημένο κορίτσι είχε απόλυτο δίκιο –ή είχε μάλλον δίκιο. Η ζωή είναι το ζήτημα· αυτή η μαγική, η διαρκώς υπερπλήρηςσχόλη, η συνεχώς απασχολημένη με τη μελέτη ζωή· ποτέ δεν θάχεις την ευκαιρία να την ζήσεις ξανά έτσι.

Επιτρέψτε μου όμως να σας πω λίγα περισσότερα για τη ζωή στο πανεπιστήμιο. Περίπου το ένα τρίτο της ξοδεύεται στον ύπνο· ναι, αυτό είναι λυπηρό, αλλά τι να κάνουμε, είναι αναπόφευκτο για τους ανθρώπους. Τα άλογα χρειάζονται πολύ λιγότερο ύπνο και οι αγελάδες καθόλου. Από τα υπόλοιπα δύο τρίτα της ζωής στο πανεπιστήμιο, ένα μεγάλο μέρος διατί-

δεται σε δραστηριότητες, όπως το να παίζετε φλάουτο, να κάθεστε με τα πόδια ψηλά στο κοινό δωμάτιο (common room) και να διαβάζετε τη «Λαίδη Chatterly» ή όποιο άλλο βιβλίο είναι της μόδας και να συζητάτε μεταξύ σας διαφωνώντας και συμφωνώντας. Για τίποτα δεν πρέπει να μετανιώσετε. Τίποτα από όλα αυτά δεν είναι κακό· είναι αυτό που πρέπει να κάνετε.

Αλλά υπάρχει και κάτι άλλο που αποτελεί μέρος της ζωής σε ένα πανεπιστήμιο. Οι εφευρέτες του (όποιοι κι αν ήταν) φαίνεται ότι πίστευαν ότι καλό είναι, ακόμη και για τους ανθρώπους που θα περάσουν τη ζωή τους σε πρακτικά, τεχνικά επαγγέλματα του ενός ή του άλλου είδους και θα απασχοληθούν με τη χρησιμότητα και την λειτουργικότητα των πραγμάτων, να εξοικειωθούν με αυτό που θα μπορούσαμε να ονομάσουμε «ακαδημαϊκή» στάση απέναντι στα πράγματα. Είναι μια ιδιόμορφη, ιδιαίτερη στάση, το ενδιαφέρον και η αξία της οποίας δεν εξαρτώνται από την άμεση χρησιμότητα της στην πρακτική ζωή· πράγματι, θα μπορούσαμε να πούμε ότι δεν έχει παρά μια λοξή σχέση με την πρακτική ζωή. Και δεδομένου ότι είστε εδώ για να εξοικειωθείτε με αυτήν τη στάση, αξίζει να σας πω δύο λέξεις για αυτό.

Επικρατεί συχνά η άποψη ότι η λέξη «ακαδημαϊκός» σημαίνει κάτι αρκετά απομακρυσμένο από κάθε λογής πρακτικά ζητήματα. Ναι, πράγματι, αυτό σημαίνει. Αλλά αυτό είναι απλώς ένα από τα αρνητικά χαρακτηριστικά του, εστιάζει την προσοχή μας στο τι δεν είναι. Η θετική όψη της δραστηριότητας ενός «ακαδημαϊκού» δεν έχει να κάνει με προσταγές και συνταγές, η μαθητεία στο πανεπιστήμιο δεν μας προσφέρει μια έτοιμη απάντηση στο ερώτημα τι να κάνουμε, και πώς, δεν μαθαίνουμε απλά να αναζητούμε τις λειτουργίες και τη χρησιμότητα των πραγμάτων· η μαθητεία και οι σπουδές στο πανεπιστήμιο αποβλέπουν στη συγκρότηση εξηγήσεων και ερμηνειών. Και πιθανόν έχετε αντιληφθεί ότι ησχόλη, ο ελεύθερος χρόνος, και η ενασχόληση με την εξήγηση και την κατανόηση του κόσμου, δεν είναι παρά δύο διαφορετικοί τρόποι για να μιλήσουμε για το ίδιο ακριβώς πράγμα. «Ελεύθερος χρόνος» σημαίνει εδώ ότι έχετε την ελευθερία να αφιερωθείτε απερίσπαστοι στη δραστηριότητα της εξήγησης και της κατανόησης, ότι δεν έχετε καμία υποχρέωση να κάνετε οτιδήποτε άλλο, να απαντήσετε σε διάφορα πρακτικά ζητήματα, ή να μάθετε μια τεχνική για να επιφέρετε ένα αποτέλεσμα.

Για τον πρακτικό άνθρωπο (και οι περισσότεροι από εμάς, για το μεγα-

λύτερο μέρος της ζωής μας, είμαστε καταδικασμένοι να είμαστε πρακτικοί), ο κόσμος αποτελεί ένα υλικό προς χρήση, κάτι πάνω στο οποίο επιβάλλει τους δικούς του σκοπούς, κάτι το οποίο πρέπει να κυριαρχηθεί, να αλλάξει προκειμένου να ανταποκριθεί στις ανάγκες του, να γίνει αντικείμενο εκμετάλλευσης. Για τον άνθρωπο, όμως, ο οποίος είναι αφιερωμένος στο έργο της εξήγησης και της κατανόησης, για τον «ακαδημαϊκό», ο κόσμος είναι κάτι αρκετά διαφορετικό. Είναι κάτι που αξίζει να κατανοηθεί και όχι να χρησιμοποιηθεί· κάτι που γίνεται αντικείμενο διερεύνησης και όχι αντικείμενο εκμετάλλευσης, ένα ορυχείο άντλησης πρώτων υλών για την ικανοποίηση της μιας ή της άλλης ανάγκης.

Μπορεί να σκέφτεστε ότι αυτή η στάση απέναντι στον κόσμο είναι μάλλον ασυνήθιστη, αρκετά αλλόκοτη· όπως και νάχει όμως, αυτή είναι η «ακαδημαϊκή» στάση. Και έχετε έρθει εδώ για να περάσετε μερικά χρόνια, με σκοπό να εξοικειωθείτε με αυτό το ιδιότυπο «ακαδημαϊκό» εγχείρημα της κατανόησης και της εξήγησης των πραγμάτων.

Τώρα, ας πούμε ότι σας ενδιαφέρει να παρακολουθήσετε εδώ έναν κύκλο μαθημάτων για την απόκτηση πτυχίου στις επιστήμες (π.χ. Οικονομικά). Αυτές οι σπουδές αποκαλούνται μερικές φορές «κοινωνικές επιστήμες»· αλλά αυτή η έκφραση είναι παραπλανητική και μάλλον πομπώδης, δεν σημαίνει σχεδόν τίποτα και καλό θα ήταν να μην της δίνετε μεγάλη σημασία. Αυτό που στην πραγματικότητα θα σας απασχολήσει εδώ είναι τα διαφορετικά είδη εξήγησης της ανθρώπινης δράσης. Οι διαφορετικές θεωρητικές προσεγγίσεις δεν βρίσκονται σε διαμάχη μεταξύ τους. Καμμία από αυτές δεν είναι κλειστή, τελειωμένη και παγιωμένη. Κάθε προσέγγιση είναι ένας από τους τρόπους, με βάση τον οποίο εξηγείται η υπό διερεύνηση ανθρώπινη δράση.

Οι τρεις κεντρικοί πυλώνες των σπουδών στο πρώτο έτος θα είναι η Οικονομία, η Ιστορία και η Πολιτική. Και καθένα από αυτά τα πεδία θα πρέπει να γίνει κατανοητό ως μια προσπάθεια εξήγησης και ερμηνείας της ανθρώπινης δράσης.

Η μελέτη των Οικονομικών επιχειρεί να εξηγήσει πώς οι άνθρωποι προβαίνουν σε μια επιλογή μεταξύ πολλών και διαφορετικών τρόπων δράσης. Δεν σας λέει τι πρέπει να κάνετε. Σας βοηθά όμως να διερευνήσετε τι ενδεχομένως θα συμβεί εάν προβείτε στη μία ή την άλλη επιλογή. Ω ναι, γνωρίζω ότι σήμερα οι οικονομολόγοι περνούν το μισό χρόνο τους λέγοντας στον υπουργό οικονομικών τι να κάνει. Αλλά μην το παίρνετε στραβά.

Όπως και εμείς, έχουν και οι οικονομολόγοι τις δικές τους απόψεις και μερικές φορές οι γνώμες τους είναι σοφές. Αλλά η μελέτη των Οικονομικών δεν δίνει απάντηση στο τι πρέπει να κάνουμε –προσφέρει εξηγήσεις μιας κατάστασης, ερμηνείες του κόσμου, και όχι ένα συνταγολόγιο με πρακτικές οδηγίες για δράση.

Η Ιστορία είναι ένα άλλος τρόπος εξήγησης της ανθρώπινης συμπεριφοράς. Δεν σας λέει τι να κάνετε· εξηγεί και κατανοεί, με τρόπο που προσιδιάζει στον ιδιαίτερο χαρακτήρα της, τη δράση των ανθρώπων από καιρού εις καιρόν και τα γεγονότα που ακολούθησαν τις πράξεις τους.

Η Πολιτική, εκ πρώτης όψεως, μοιάζει να είναι μια παραξενιά μέσα σε όλα αυτά, γιατί η λέξη «πολιτική» συνήθως σημαίνει ότι κάνεις πράγματα, ότι αναλαμβάνεις δράση, ότι γνωρίζεις τι θέλεις να κάνεις και πώς να το κάνεις. Αλλά εδώ, στο πανεπιστήμιο, εννοούμε κάτι άλλο. Δεν είναι δουλειά μας να σας υποδείξουμε να υιοθετήσετε την οποιαδήποτε πολιτική πεποίθηση, ούτε σκοπεύουμε να σας προετοιμάσουμε για να συμμετάσχετε στα κοινά. Η «Πολιτική» νοείται ως ένας ιδιαίτερος τύπος ανθρώπινης δράσης –οι σχέσεις μεταξύ κυβερνώντων και κυβερνωμένων– και αυτό που μας απασχολεί η εξήγησή της. Η μελέτη της πολιτικής εδώ είναι απλά μια καλή ευκαιρία για να εξερευνήσετε και να εξοικειωθείτε με διάφορους τρόπους εξήγησης της ανθρώπινης συμπεριφοράς –από τη σκοπιά της ιστορίας, του δικαίου, της ψυχολογίας και της φιλοσοφίας.

Είστε πρωτοετείς φοιτητές, περάσατε σε μια Σχολή, ο χρόνος του πανεπιστημίου είναι ο χρόνος της σχολής και βρίσκεστε εδώ για να ασχοληθείτε με την κατανόηση και την εξήγηση του κόσμου και όχι για να αναπαράγετε ή να αλλάξετε τον κόσμο. Κύριο μέλημά σας είναι να προσπαθήσετε να κατανοήσετε τις ιδιαιτερότητες και τα χαρακτηριστικά των διαφόρων τρόπων εξήγησης των φαινομένων και όχι να αποφασίσετε (ή να συλλέξετε πληροφορίες για να αποφασίσετε) ποιό είναι το καλύτερο πράγμα που μπορείτε να κάνετε ή πώς ο κόσμος μπορεί να χρησιμοποιηθεί πιο αποδοτικά.

Ωστόσο, το πανεπιστήμιο δεν είναι ένα εργοστάσιο που παράγει μικρές καλοτακτοποιημένες εξηγήσεις, όλες σε άριστη κατάσταση και με εγγύηση καλής λειτουργίας για δώδεκα μήνες. Ούτε είναι ένα εμπορικό κατάστημα: δεν έχουμε τίποτα έτοιμο πάνω στα ράφια και τους πάγκους για να σας πουλήσουμε. Αυτό που μπορούμε να κάνουμε είναι να σας μιλήσουμε, να ακούσουμε τι έχετε να πείτε, να σας πούμε μερικά από τα βιβλία που αξίζει να διαβάσετε και να διαβάσετε με κριτικό πνεύμα αυτά που γράφετε –όλα

τα υπόλοιπα θα πρέπει να τα κάνετε εσείς οι ίδιοι. Δεν μπορεί κανείς να σας υποδείξει τη διανοητική σας εξέλιξη και πορεία, δεν μπορεί κανείς να σας πει που θα βρείτε την τύχη σας. Μπορεί να την συναντήσετε σε μια διάλεξη ή σε ένα βιβλίο –πιθανότατα σε ένα βιβλίο. Αλλά θα πρέπει να διαβάσετε πάρα πολλά βιβλία πολλών διαφορετικών ειδών αν θέλετε να την αναγνωρίσετε όταν εμφανιστεί –και να πείτε, ναι αυτό είναι, με αυτό θέλω να ασχοληθώ.

Εάν συγκεντρώσετε κάποιες πληροφορίες όσο είστε εδώ, δεν θα έχετε κάνει τίποτα που δεν θα έπρεπε να κάνετε. Πράγματι, οι πληροφορίες είναι χρήσιμες. Ωστόσο, δεν είστε εδώ για να συλλέγετε μόνο πληροφορίες. Είστε εδώ για να εξασκηθείτε στη σκέψη, αλλά όχι για να σκέφτεστε γενικά (όπως η ορχήστρα του Μπέλοκ,⁸ η οποία έπαιζε μουσική γενικά και όχι κάποιο συγκεκριμένο μουσικό είδος): είστε εδώ για μια πρακτική άσκηση, για να ασκηθείτε στο να σκέφτεστε με έναν τρόπο ιδιαίτερο, με τον τρόπο που σκέφτεται ένας οικονομολόγος ή ένας ιστορικός ή ένας μαθηματικός ή ένας φιλόσοφος. Και είστε εδώ για να εξασκηθείτε στην έκφραση των δικών σας σκέψεων.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ ΤΟΥ ΜΕΤΑΦΡΑΣΤΗ

1. J. Lee Auspitz, «Michael Oakeshot: 1901-1990», *The American Scholar*, Summer 1991, Vol. 60, No 3, 351. Βλ. επίσης, A. Sullivan, «Taken Unseriously (May 6, 1991 - The New Republic)», στο *Out on a Limb: Selected Writing, 1989-2001*, U.S.A., Avid Reader Press 2021, σσ. 31-34.
2. T. Fuller, *The Voice of Liberal Learning. Michael Oakeshott on Education*, New Haven and London, Yale University Press 1989.
3. Βλ. ενδεικτικά, Π. Λέκκας, *Αφαίρεση και Εμπειρία. Μια φορμαλιστική θεώρηση του ιδεολογικού φαινομένου*, Τόπος, Αθήνα 2012.
4. Π. Λέκκας (μετάφραση, επίμετρο), *Μάικλ Όουζοτ. Διαλέξεις για την ιστορία της πολιτικής σκέψης*, Αθήνα, Τόπος 2019.
5. Ελ. Ανδριάκαινα, *Καναρίνι σε ανθρακωρυχείο. Ιστορίες για αποτυχημένες νεοτε-ρικότητες και τον σκοπό του πανεπιστημίου*, Αθήνα, Ασίνη 2021, σ. 142.
6. M. Oakeshott, «On Arriving at a University», in L. O' Sullivan (ed.), *What is His-tory and Other essays*, London, Imprint Academic 2004, 333-340.

7. R. Brooke (1887-1915), «A young Apollo, golden-haired/ Stands dreaming on the verge of strife/ Magnificently unprepared/ For the long littleness of life». Αναφέρεται στο M. Oakeshott (edited by L. O' Sullivan), *Notebooks, 1922-86*, London, Imprint Academic 2014, σ. 31.
8. H. Belloc, Sonnet 29: «The world's a stage. The trifling entrance fee/ Is paid (by proxy) to the registrar/ The Orchestra is very loud and free/ But plays no music in particular», στο H. Belloc, *Complete Verse* (Introduction A. N. Wilson), London, Pimlico 1991, σ. 163.